

JÓKAI.

(Alkalmi ünnepi beszéd)

Dicsérni hívtak-e vagy emlékezni? Én emlékezni akarok. Így méltóbb. A dicséretből még nem lesz emlékezés, de ha valóban a kiváltságosak közül való az, akiről emlékezünk, magától felszáll a füst az ég felé. Számunkra elmúlt nagyságunkból az emlékezésen kívül kevés maradt. Lezárt sorompók, befalazott kapuk országa lett Magyarország. És az én nemzedékem gyerekkorának tájai felé nem visz többé magyar országút. A Duna-Tisza egykor szabad völgye befújtt utak, elrekeszelt ajtók, tilalomfák, kerítések, szuronyok, váмок börtöne.

De hiába! A börtön rabja előtt, ezekben a nagy éjszakás esztendőkbén, mint egy bűvöletben évről-évre, rejtélyes kapuk nyílnak.

És nincs olyan Trianon, amely becsapja őket. A lezárt sorompók felett is kinyílnak azok a kapuk, melyeken át, a sztregovai völgy felől, befújja a messze Tátra szele a fenyők és mohák szagát és a komáromi rév felől hozza a Duna s a Vág szellője elveszett rétek méntás illatát. Hátraesuklik a fej, mintha a getsemani kehelyből innék és fájdalmában mégis mosolyog. A százévek kapujának a nyílásában, megmaradt tájakon túl, elveszett tájak látszanak, magyar kúriák zszindelyes, öreg tetői, melyeken játszik a lomb a napsütéssel, szülői házak, kicsi házak, melyekben száz évvel ezelőtt óriások születtek.

A börtönre vetett ország népe bilincsei közül mámorosan nézi a fel-táruuló kapuk nyílásán át saját nagysága jelenéseit. Káprázva nézi a párdue-karsú, zengő fiatal magyar vihart, melynek arca a Petőfi arca, nézi a meg-enyhült vonalú, michelangelóian rút fejet, a Madách tragikus fejét, mely kémlelőn hajlik az örökkévaló mult és örökkétartó jövő fölé, míg a nyárfák alól terjed a szemhatártól a szemhatárig a félvak Homeros himnusza. Kölesey Himnusza zeng a látomás felett.

Centenáriumot ünneplünk megint.

A látomás előterében most jelenik meg Jókai.

Nem a riadt testű, eltévedt aggastyán, akit még láttak közülünk sokan élete szomorú alkonyán, de az, aki volt a déli napsütésben, mikor az álmok erdejéből jött, ezer mesével tarsolyában. A szőke, nyúlánk vízió és a feje kissé oldalt hajlik, mintha a néki idegen mindennap felett ismerős tündér-világai üzenetét hallgatná. Így jelenik meg a kékszemű, szelíd mesélő, tiszta homlokával, ártatlan mosolyával és finom keze mozgásával, melyben volt valami a mágusok szellemidéző mozdulatából, akik titkokat hívnak elő a semmiből.

És a százévek bűvös kapujának küszöbe előtt fejet hajtva vonulnak el egymásután városok, falvak, a megszállt szülőföld, az Akadémia, a Parlament, a főváros, Jókai temploma, irodalmi egyesületek, kritikusok, történetírók, nyelvészek, iskolák...

Hosszú a sor, szinte már mindenki mondott valamit, hivatalosan, nem

hivatalosan, csak mi hallgattunk eddig, jóformán az utolsók a végeláthatatlan sorban, mi, a magányos magyar mesemondók, akik talán legközelebb állunk a nagy mesemondóhoz.

Mert az volt ő. A mese volt az élete és a halhatatlansága. Eltéved, aki másutt keresi. Pedig de hányszor keresik őt ott, ahol nem lehet megtalálni. Hányszor kéri tőle számon, amit nem tud adni.

Az irodalom törvényeivel könnyelmű játékot űz, — mondotta róla a magas kritika és visszhangozta a széles kritika. — Alakjai valótlanak, helyzetei valószínűtlenek, korfestése önkényes, jellemzése naiv, kompozícióhoz nem ért, a regényírás szabályait nem ismeri...

Az alchimistákat lebecsülik, mert nem találták meg a bölcsek követés és nem tudtak aranyat csinálni, elfeledve, hogy lombikjukban az aragnál is drágábbat találtak, — ezer orvosságot a szenvedő emberiség enyhülésére.

Jókai sorsa olyan, mint az alchimisták sorsa. A regény kompozíciójának nagy magisztériumát nem találta meg, való életet, élő valóságot művében nem alkotott, aranyat nem csinált, de adott mást — képzeletet, szépséget és vígasztalást.

Ő nem a regényírás szabályainak a törvénytartásában volt nagy író, nem a történeti hűségben volt nagy historikus, nem a parlamenti szereplésben nagy politikus, hanem a meséiben.

Akkor volt legnagyobb író, mikor képzeletét nem nyugózta törvény és szabály, akkor volt legnagyobb historikus, mikor a magyar valóság sívó homokja fölé tündérvárakat épített a magyar történet szivárványszíneiből és egy elbukott népnek nagyságról és dicsőségről mesélt, akkor volt legnagyobb politikus, mikor az osztrák kényuralom alatt ébren tartotta azokat, akik elalvóban voltak, mikor átmesélte az éjszakát és virrasztani segített csüggedt nemzetének.

Virrasztani csak akkor lehet, ha van, aki mesél...

A háború előtti években és már azelőtt is legfeljebb éjszakázott ez a nemzet és éjszakázása közben, hosszú idő óta, nem kellett neki Jókai, de ma virraszt és ma újra megérti őt.

A mágusok kezemozdulata jut az eszünkbe.

Azoknak, akik akkor virrasztottak, jelenük feledését adta — a passzív elviselést; nekünk, akik ma virrasztunk, jelenünk öntudatát adja — az elviselhetetlenség erejét.

Es ez kell nekünk, felejtő népnek, hogy széttépett sorsunkba bele ne nyugodjunk és visszavegyük azt, ami ma már csak az ő meséje.

Nem régen volt, hogy közöttünk járt, nincs messze a kor és mégis borzasztóan messze van. A földgolyó lelke kibillent azóta tengelyéből s ha Jókai visszatérne, nem ismerné ki magát többé a saját hazájában, eltévedne a vámok között.

Az ő Komáromja nincs többé Magyarországon. *Az aranyember* gályái ma elrablott révben kötnének ki és odalenn a Senki szigete az internacionalizált Dunán úszik, melynek pandurja Anglia. *A magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán* elrablott földön járna ma Pozsonyban. *A lőcsei fehér asszony* városa elveszett. Kolozsvár, Szeben, Gyulafehérvár már csak *Erdély aranykorában* a mienk, Máramaros csak a *Fekete gyémántokban*, Szatmár a *Felfordult világban*, Arad a *Szegény gazdagokban*, a Csallóköz *A névtelen várban*, a Vág völgye már csak azoknak az életében, *Akik két-*

szer halnak meg és Fiume és a tersatói vár csak annak a *Játékosnak* a történetében, *aki nyer.*

Minden elveszett. De az ő művében még minden a helyén van. Az ő meséjében benné van egész Magyarország. Minden idő, amely elmúlt és minden táj, amely elveszett.

Danteról él a hagyomány, hogy hajdan régen Ravennában, ha az utcán végig haladt, utat nyitottak előtte az emberek és az anyák borzongó tisztelettel, ujjal mutatták gyermekeiknek: „Nézzétek őt, ez az az ember, aki a pokolban járt.“

Sikerei aranykorában Jókaira is szinte így mutattak, mikor elvitte a magyar könyvet minden magyar házba.

— Nézzétek őt, ez az az ember, aki bejárta a föld valamennyi táját, az északi sarkot és a rejtélyes Indiát és Atlantiszt, az elsüllyedt világrészt: nézzétek ezt az embert, ő élt a föld őskorában és tudja a jövő század titkait, ismeri az óriás őszállatok és az apró csiga-bigák életét, járt a föld gyomrában, a vizek fenekén és fenn a csillagok között.

Ezt mondták róla, — mi csak annyit mondjunk, hogy ő még bejárta az elveszett Paradicsomot.

Ő, a szelíd varázsló, akinek könyveiben, ha fölējük hajlunk, mint tiszta forrás vizében, még egyszer viszontlátjuk fiatal arcunkat, akinek a szavaival még egyszer megszólal — úgy, mint mikor őt olvasta nekünk — az édesanyánk hangja, amely régen elhallgatott.

Tavasz, ha még egyszer találkozni akarunk veled, ő elvezet hozzád, bűbajos utak ismerője, aki eltévedt a valóság útjain.

A regényírás nagy magisztériumát nem találta meg. De miért bántottátok azért, mert nem tudott aranyat csinálni, miért nem köszöntétek meg, hogy szépséget és képzeletet adott?

Kritikusok, bölcssek, ámulva nézünk rátok. Egy félszázad óta miért vitatkoztok?

Alkotásának és lényének oly egyszerű a megfejtése.

Lehet-e az álmokat mérlegen megmérni? Lehet-e a tavaszt adagokra osztani? Lehet-e a délibábot telekkönyvbe szedni?

Alkotása álom volt, tavasz és délibáb: ő maga ázsiai mesemondó pásztoroknak késő unokája.

Száz évének kapuja előtt hajtsuk meg a fejünket mélyen.

Tormay Cécile.